

Recenzja

osiągnięć naukowych dr **Elżbiety Małgorzaty Kłosińskiej** w związku z rozpoczętym postępowaniem habilitacyjnym

Dr Elżbieta Małgorzata Kłosińska jest dobrze rozpoznawalną postacią polskiej archeologii. Dyplom magistra uzyskała na Wydziale Humanistycznym UMCS w 1983 roku, a stopień doktora dziesięć lat później (1993) w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN. Praca magisterska i dysertacja doktorska dotyczyły problemów starszej epoki brązu na ziemiach polskich (odpowiednio: problemów kultury trzcinieckiej i pogranicza trzciniecko-mogiłowego). Pracę zawodową rozpoczęła w Muzeum Okręgowym w Rzeszowie (1982-1983), zajmując się zagadnieniami epoki brązu (min. prowadząc badania terenowe, opracowując materiały, uczestnicząc w programach edukacyjnych). W późniejszych latach, zarówno w trakcie etatowej pracy w IAiE PAN we Wrocławiu (do 1999), jak i w Instytucie Archeologii UMCS w Lublinie (od 1998 do chwili obecnej), zainteresowania badawcze Habilitantki wyraźnie się poszerzyły o młodsze okresy epoki brązu i wczesną epokę żelaza. Na obszernej liście wszystkich publikacji znajdujemy aż 114 pozycji wydrukowanych (w tym 89 po uzyskaniu stopnia doktora) oraz 3 dalsze złożone do druku a także 4 kolejne, będące w przygotowaniu. Jest to bardzo znaczący ale też różnorodny dorobek. Obok prac problemowych z monografią (*Starszy okres epoki brązu w dorzeczu Warty*) z 1997 roku na czele, artykułów analitycznych i syntetycznych, pojawiają się krótkie publikacje w typie komunikatów naukowych, sprawozdań oraz recenzji. Dotyczą one głównie zagadnień epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, ale też innych okresów np. neolitu, wczesnego średniowiecza. Należy zwrócić uwagę na opracowania popularnonaukowe, publikowane na łamach ZOW-u, w katalogach wystaw czy popularyzatorskich monografiach.

Trzeba zatem stwierdzić, że całościowy dorobek mierzony publikacjami oraz inne aspekty działalności naukowej – aktywny udział w konferencjach krajowych i zagranicznych (25), stypendia i staże naukowe (min. we Francji i na Słowacji), doświadczenie dydaktyczne (zdobyte w trakcie zatrudnienia w UMCS w Lublinie, w tym zwłaszcza opieka nad osobami przygotowującymi prace licencjackie i magisterskie - promotorstwo 11 prac), dorobek w zakresie kształcenia młodej kadry (pełniona funkcja promotora pomocniczego w otwartym przewodzie doktorskim!), aktywność terenowa (tak ważna dla archeologa), w tym doświadczenie zdobyte w trakcie szeroko płaszczyznowych badań przedinwestycyjnych na Śląsku, działalność popularyzatorska – w pełni upoważniały do przedłożenia wniosku o rozpoczęcie procedury habilitacyjnej.

Habilitantka jako osiągnięcie naukowe, będące podstawą postępowania habilitacyjnego przedstawiła cykl opublikowanych artykułów mieszczących się w temacie *Stosunki kulturowe i osadnicze na Lubelszczyźnie oraz obszarach ościennych, a także podstawy bytowania i problematyka kultury duchowej mieszkańców tych terytoriów w*

młodszych odcinkach epoki brązu i we wczesnej epoce żelaza. Obszerny zakres rzeczowy pozwolił na zaliczenie do niego 20 prac uznanych za problemowe (podstawowe) oraz kolejnych 22, będących objętościowo drobniejszymi publikacjami źródłowymi. Na wstępie oceny należy stwierdzić, że podział taki jest adekwatny do treści (zawartości) artykułów i ma uzasadnienie w tradycji polskiej archeologii, a więc funkcjonowaniu obok siebie opracowań źródłowych i studiów problemowych. Te pierwsze świadczą o dobrym warsztacie, a drugie pozwalają ocenić predyspozycje i dojrzałość ich autora do podejmowania samodzielnych zadań badawczych oraz dokonać oceny znaczenia dotychczas opublikowanych analiz i syntez.

Na wstępie oceny formalnej należy stwierdzić:

1. Zwarty tematycznie charakter wszystkich publikacji, dotyczących różnych aspektów kultury łużyckiej na Lubelszczyźnie i jej relacji z sąsiednimi obszarami.
2. Duży zakres ilościowy – **438 stron** prac problemowych i **163** źródłowych (przekraczający bardzo znacząco objętość tradycyjnej rozprawy habilitacyjnej).
3. Niezbyt wysoką wartość wskaźnika parametrycznego (wg aktualnie – 2013 – obowiązujących kryteriów punktowych wynosi on 141 punktów). Jest on pochodną przewagi publikacji mieszczących się a grupie „rozdział w monografii”, przy małej liczbie prac zamieszczonych w wysoko punktowanych czasopismach (tylko 2 artykuły w czasopiśmie z listy C) i wyraźnie „obniżony” przez brak punktów za artykuły (w sumie aż 15!) opublikowane w „Archeologii Polski Środkowowschodniej”, której brak na aktualnej na liście MNiSW.
4. Obecność prac (9) opublikowanych w innych niż polski językach (angielski, niemiecki, rosyjski i ukraiński), w tym poza granicami naszego kraju.

Ocena merytoryczna tak obszernego i zróżnicowanego dorobku jest z oczywistych względów dosyć trudna. Wypada jednak już na wstępie zwrócić uwagę, że dzięki działalności dr Elżbiety M. Kłosińskiej znajomość źródeł i problemów kultury łużyckiej na Lubelszczyźnie wyraźnie wzrosła, stając się porównywalna z innymi prowincjami tej kultury. Tym samym nawarstwiające się przez lata zaległości (w zasadzie od lat 50-tych XX wieku) zostały w wyraźny sposób nadrobione. Dlatego cały dorobek mieszczący się w temacie *Stosunki kulturowe i osadnicze na Lubelszczyźnie oraz obszarach ościennych, a także podstawy bytowania i problematyka kultury duchowej mieszkańców tych terytoriów w młodszych odcinkach epoki brązu i we wczesnej epoce żelaza* należy uznać za wartościowy. Autorka w autoreferacie zwraca uwagę na kilka problemów szczegółowych, przypisując im poszczególne publikacje. W ocenie jakościowej spróbujemy utrzymać właśnie ten sposób narracji.

Kwestia pierwsza dotyczy szeroko pojmowanego osadnictwa. Problematyka ta jest poruszana bezpośrednio w 3 pracach, a w kilku innych w sposób marginalny (choćby przez systematyczne poszerzanie bazy źródłowej, niezbędnej dla studiów z zakresu archeologii osadnictwa). Artykuł opublikowany w 2004 roku (*Osadnictwo ludności kultury łużyckiej nad środkowym Wieprzem w epoce brązu i we wczesnej epoce żelaza*; **poz. 1** w zestawieniu)

traktuje o lubartowskim regionie osadniczym. Po omówieniu historii badań i bazy źródłowej znajdujemy uwagi analityczne wraz z próbą syntezy. Praca nie zawiera kontrowersyjnych tez, choć zapewne dyskusyjne jest stwierdzenie o mało stabilnym modelu osadniczym. Rok później (2005) został opublikowany artykuł dotyczący zachodniej Lubelszczyzny i terenów ościennych (*Przyczynek do rozpoznania osadnictwa ludności kultury łużyckiej na pograniczu Kotliny Sandomierskiej, Wyżyny Kielecko-Sandomierskiej oraz Wyżyny Lubelskiej*; **poz. 3**). Zwrócono w nim uwagę na kilka problemów dyskusyjnych, zwłaszcza w kontekście zmiany kulturowej między starszą a środkową epoką brązu, a także we wczesnej epoce żelaza. Skrupulatnie omówiono źródła istotne dla rozwiązania tych relacji. Wprawdzie mniej uwagi poświęcono klasycznie rozumianej archeologii osadnictwa (co przecież sugeruje tytuł; osadnictwo jest tutaj w zasadzie synonimem obecności jednostki kulturowej), ale prace należy ocenić jako ważny i niezbędny wstęp do dalszych studiów. Z 2008 roku pochodzi natomiast artykuł opisujący sytuację w północnej Lubelszczyźnie (*Stosunki kulturowe i osadnicze na Polesiu Wołyńskim w młodszych odcinkach epoki brązu i we wczesnej epoce żelaza w świetle obecnego stanu badań*; **poz. 9**). Wypełnia on białą plamę w znajomości tego, peryferyjnego dla kultury łużyckiej terytorium. Obok istotnych uwag syntetycznych mamy tu także mocną podstawę źródłową, którą egzemplifikuje szczegółowa mapa, dobrze ilustrująca regionalizację osadnictwa. Jak w wielu innych pracach, także i tu znajdujemy części wykraczające poza archeologię osadniczą, dotyczące np. kwestii gospodarczych czy relacji kulturowych. W kilku innych pracach znajdujemy także elementy wnioskowania o strukturach osadniczych lub choćby ich przedstawienie na mapach (np. **poz. 2, 12**).

Niekwestionowaną zasługą Autorki jest zatem diagnoza stanu osadnictwa łużyckiego wraz z pieczołowicie przygotowanymi kartogramami. Efektem tych studiów jest uzyskanie klarownego obrazu osadnictwa w młodszej epoce brązu i we wczesnej epoce żelaza na Lubelszczyźnie w kontekście warunków naturalnych. Uzyskane wnioski (preferencje tzw. wielkich dolin; wielkość i liczba modelowych mikroregionów osadniczych, ich struktura wewnętrzna z rolą cmentarzy jako centralnych punktów) pozwalają już na porównania tego terenu z innymi prowincjami kultury łużyckiej. Wypada także zwrócić uwagę na troskę o techniczny poziom publikowanych map osadniczych, nie zawsze obecny w innych polskich opracowaniach.

Kwestia druga to problemy archeologii funeralnej w odniesieniu do społeczności łużyckich na Lubelszczyźnie. Ta część zagadnień pokazuje wyraźne zainteresowania Autorki szeroko pojmowanym obrzędkiem pogrzebowym i jego rozległymi interpretacjami, wykraczającymi poza tradycyjny model wnioskowania archeologicznego. Elżbieta M. Kłosińska dość swobodnie porusza się w skomplikowanej materii badań interdyscyplinarnych w zakresie niezbędnym przy analizach obrzędku pogrzebowego (świadczą o tym nawiązania do antropologii kulturowej i religioznawstwa). W pracy z 2007 roku, drukowanej w j. ukraińskim (*Simvoličnij зміst pochoval'nich zvičai'v ...*; **poz. 5**) mamy zarysowany syntetyczny obraz materiałów i wierzeń funeralnych. Autorka zwraca uwagę na takie zagadnienia jak: inhumacja i kremacja w ich wzajemnych relacjach, rozplanowanie

cmentarzysk, ceramika funeralna, wyposażenie grobów, w tym obecność przedmiotów krzemiennych oraz podstawy wierzeń związane z ziemią, wodą i powietrzem. Zachowania funeralne społeczności łużyckich interpretuje jako ich syntezę, a dowody na to są obecne w źródłach archeologicznych (np. rola figurek ornitomorficznych jako daru grobowego). Współautorski artykuł z 2008 r (*O możliwościach wydzielenia reliktyw nagłej śmierci i epidemii na przykładzie pochówków z epoki brązu i wczesnej epoki brązu*; **poz. 11**) zestawia przykłady rejestrowane w trakcie archeologicznych badań cmentarzysk i osad, świadczące o gwałtowności śmiertelnych zejść. Poza przeglądem odkryć znajdujemy tu także pogłębione refleksje interpretacyjne i metodyczne (możliwość wydzielenia takich przypadków). W 2011 roku ukazał się artykuł traktujący o grobach podwójnych (*I nie opuszczę cię po śmierci. Kilka uwag na temat pochówków kobiet w grobach męskich w kulturze wysockiej na zachodniej Ukrainie*; **poz. 14**). Jest to ciekawy przyczynek do obrzędowości funeralnej, ale też zwykłych zachowań społeczności prahistorycznych, w których nie obce było „uczucie i oddanie”. Autorka dochodzi do wniosku, że główną pozycję w takich grobach należy przypisać mężczyźnie, a kobieta była do niego niejako „dokładana”. Interpretacja taka może oczywiście prowokować do dyskusji, ale trudno odmówić Autorce prawa do własnego zdania. W pracy z 2012 roku wraca Habilitantka do problemu zabytków krzemiennych w grobach kultury łużyckiej (*Przyczynek do badań nad występowaniem przedmiotów krzemiennych, kamieni i skamielin w grobach ludności kultury łużyckiej na Lubelszczyźnie*, **poz. 17**). Znajdujemy tu przede wszystkim zestawienie źródeł wraz z mapą rozmieszczenia stanowisk funeralnych z omawianymi w tekście przedmiotami (w sumie 29 stanowisk z 25 miejscowości). Dokładnie przeanalizowano tu zarówno same zabytki (pod względem typologicznym i surowcowym), jak i dające się odczytać informacje kontekstowe (sposób deponowania). Autorka lansuje tu tezę istnienia „grupowych norm pogrzebowych”, a także „indywidualnych norm pogrzebowych” (rodzi się w tym miejscu pytanie czy rzeczywiście była to norma czy raczej odstępstwo od niej?), wg których zabytki krzemienne i kamienne deponowano tylko w niektórych grobach. Poprzestaje jednak na konstatacji, że dalsze wyjaśnianie tego faktu jest na płaszczyźnie źródłoznawczej niemożliwe. Uznaje je jednak za „atrybuty magii rezurekcyjnej i apotropaicznej”. Rola krzemieni z grobach kręgu popielnicowego, to wciąż temat wielce dyskusyjny, do której Habilitantka wnosi istotny wkład.

Studia z zakresu archeologii funeralnych społeczeństw kultury łużyckiej na Lubelszczyźnie, dzięki wnikliwości Elżbiety M. Kłosińskiej, należą w chwili obecnej do wyróżniających się w skali ogólnopolskiej. Cechuje je skrupulatność w rejestrowaniu rozmaitych przejawów wierzeń i bardzo szeroka interpretacja.

Kwestia trzecia to studia źródłoznawcze z zakresu znajomości ceramiki i zabytków metalowych, zwłaszcza brązowych. Klasyczne wnioskowanie archeologiczne, do którego należą opracowania źródłowe stosunkowo łatwo ocenić. Należy tu podkreślić przede wszystkim znaczące wzbogacenie bazy źródłowej do tego typu studiów, co jest wielką zasługą Habilitantki, która mozolnie rejestruje, analizuje i udostępnia w formie publikacji nowe materiały, pochodzące z własnych badań ale też odkryć przypadkowych i archiwalnych.

Jakościowy i ilościowy przyrost źródeł jest najlepiej widoczny w przypadku zabytków metalowych. Nie jest to tylko prosta multiplikacja znanych już materiałów, ale wprowadzenie do obiegu naukowego całej serii unikatowych zabytków brązowych i żelaznych.

Spośród artykułów syntetycznych należy wymienić przede wszystkim pracę z 2007 z roku (*Unknown Artefacts from Topornica and Wieprzec, Zamość Commune, Obtained from Private Collections and from Archaeological Institutions in the Lublin Region*; **poz. 7**). Autorka wprowadza do obiegu naukowego nieznane źródła z 5 kolekcji i dokonuje ich elementarnej analizy kulturowo-chronologicznej. Są to materiały ceramiczne i metale, spośród których na szczególne podkreślenie zasługują drobne przedmioty o wschodniej proveniencji. Druga, podobna praca (*Einmalige Funde der Kopfgestellverzierung aus dem Südöstlichen Lublin-Land*, **poz. 10**) traktuje o częściach uprzęży końskiej, którą łączy się także z oddziaływaniami wschodnimi. Pojawia się w tym kontekście teza o związku jednego z omawianych znalezisk (depozyt ze Śniatycz) z „ludnością przemieszczającą się w kierunku zachodnim wskutek presji wywołanej przez agresywnych koczowników”. Przedstawiona analiza jest tu bardzo pogłębiona, odwołująca się nawet do źródeł ikonograficznych. W 2012 roku ukazał się kolejny artykuł (*A Unique Find of Scythian Provenance from the Lublin Region*; **poz. 15**), w którym opublikowano unikatowe znalezisko brązowego rozdzielacza do rzemienia o scytyjskiej proveniencji. Autorka sugeruje, że może ono pochodzić z cmentarzyska i łączy z innymi, nielicznymi zabytkami tego typu z południowo-wschodniej Polski).

W tej grupie należy umieścić także wszystkie prace publikujące źródła (**poz. 21-42**). Są to na ogół drobne artykuły poświęcone: pojedynczym zabytkom metalowym (np. czekan żelazny z Werchraty; brązowe siekierki z Gródka, okolic Kocka, Masłomęcza, Białej i Husynnego; naszyjniki z Radeczniczy; sierpy ze Starego Machnowa i okolic Biłgoraja; oraz z nieznanymi miejscowości – sierp, siekierka), skarbowi (Stawiszyn; Skwarne; Żuluce?), niewielkim kolekcjom zabytków metalowych i ceramicznych (np. z Gołębia i Annapola; Starego Machnowa) lub informacjom o stanowiskach, najczęściej funeralnych (Bezek; Wysokie; Szczepiatyn; Zbijów). Są też sprawozdania z badań terenowych (Perespa, Zubowice).

Dzięki tak efektywnie uprawianemu przez Habilitantkę źródłoznawstwu ewidentnemu wzbogaceniu uległa baza źródłowa dotycząca kultury łużyckiej na Lubelszczyźnie. Na szczególne podkreślenie zasługuje konsekwentne publikowanie przedmiotów metalowych (i co ważne wraz z analizami metalograficznymi), dzięki którym możliwe są bardziej efektywne studia chronologiczne. Najistotniejsze są tu zabytki o tzw. proveniencji scytyjskiej, które są ważne nie tylko dla międzyrzecza Wisły i Bugu, ale też dla terenów sąsiednich (np. terytorium tarnobrzesckiej kultury łużyckiej).

Kwestia czwarta to stosunki i relacje kulturowe. Habilitantka bardzo dobrze rozumie potrzebę badań z tego zakresu, pokazujących Lubelszczyznę w szerszych kontekstach terytorialnych i znaczeniowych. Jest to szczególnie widoczne w publikacjach podejmujących problematykę relacji interkulturowych i interregionalnych. W pracy z 2005 roku, o dosyć

myślącym w stosunku do treści tytułu (*Na południowo-wschodnich peryferiach popielnicowego – sytuacja kulturowa i osadnicza w młodszej epoce brązu i we wczesnej epoce żelaza w dorzeczu Huczwy i górnego Bugu*; **poz. 2**) Autorka przedstawiła syntetyczną próbę interpretacji relacji kulturowych czytelnych we wschodniej Lubelszczyźnie, zwłaszcza w kontekście materiałów uważanych za obce, a wywodzące się ze środowiska wschodnioeuropejskiego lasostepu. Ważnym osiągnięciem jest tu zwłaszcza zwrócenie uwagi na możliwość obecności kultury wysockiej po zachodniej stronie Bugu. Do zagadnień kontaktów wschodnich Elżbieta M. Kłosińska wracała w swych pracach jeszcze kilkakrotnie. W 2007 roku ukazał się artykuł poświęcony kontaktom z Europą Środkową i Wschodnią (*Issues of the East- and Central-Europe Contacts of the Lublion Region in the Younger Bronze Age and the Early Iron Age in the Light of Existing Research and Sources*; **poz. 4**). Na bazie zabytków metalowych, stylistyki naczyń glinianych oraz pewnych aspektów obrządku pogrzebowego dokonano tu interesującego zestawienia roli oddziaływań i wzorców kulturowych w rozwoju społeczności „łużyckich” na Lubelszczyźnie. Autorka wyraźnie akcentuje związki z Europą Centralną (provincją kultury pól popielnicowych) czytelne w epoce brązu oraz Europą Wschodnią we wczesnej epoce żelaza. Ta zmiana kierunku oddziaływań wpisuje się w globalną (europejską) sytuację kulturową, co bardzo dobrze potwierdzają właśnie materiały lubelskie. Z 2007 roku pochodzi kolejna praca podejmująca tematykę wschodnich związków (*Lubelszczyzna i Ukraina w młodszych odcinkach epoki brązu i we wczesnej epoce żelaza – pytania o losy wspólne i niewspólne*; **poz. 6**). Autorka udowadnia tu tezę (po skrupulatnym przedstawieniu wszystkich dostępnych źródeł) o podobnym modelu kulturowym Lubelszczyzny i obecnej zachodniej Ukrainy. Na szczególnie podkreślenie zasługują zaprezentowane dowody na związki tych obszarów z położonymi dalej na wschód terenami leśnostepowymi, w tym zwrócenie uwagi na możliwości przesunięć ludnościowych. W 2009 roku Elżbieta M. Kłosińska opublikowała artykuł dotyczący relacji dwóch prowincji kultury łużyckiej – lubelskiej i tarnobrzeskiej (*Sąsiedzi przez Rostocze. Kilka uwag na temat lubelskiego i tarnobrzeskiego wariantu kultury łużyckiej*; **poz. 12**). Poza tytułowymi uwagami znajdujemy tu nie mniej istotne rozważania na temat chronologii kultury łużyckiej na Lubelszczyźnie – fazy I-III. Dokonano także porównania (synchronizacji) z lepiej opracowanym systemem periodyzacyjnym tarnobrzeskiej kultury łużyckiej. Ważnym elementem jest też zestawienie możliwych relacji i związków z innymi terenami (np. strefa wschodniobałtyjska, nordyjska, inne grupy „łużyckie”, kultura wysocka, halsztacki krąg kulturowy, krąg kimmeryjski i scytyjski). Bardzo interesująca jest praca z 2010 roku (*Przyczynek do rozpoznania środkowoeuropejskich powiązań Ukrainy w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza*; **poz. 13**). Podejmuje ona tematykę relacji kulturowych niejako z drugiej strony – z pozycji źródeł ukraińskich, świadczących o kontaktach z Zachodem. Autorka w charakterystyczny dla siebie sposób zestawia zabytki metalowe (siekiery, groty oszczepów, sierpy, nóż i inne), dochodząc do wniosku, że większość z nich pochodzi, podobnie jak na Lubelszczyźnie, z ośrodków metalurgicznych Kotliny Karpackiej. Kolejny artykuł, z 2012 roku opublikowany po ukraińsku (*Деякі питання вітчизняної ...*; **poz. 16**) traktuje o chronologii i relacjach kulturowych w późnej epoce brązu i we wczesnej epoce

żelaza na terytorium górnego dorzecza Bugu. Podstawą rozważań są w tym przypadku nowo pozyskane źródła i informacje. Po raz kolejny Autorka zwraca uwagę na relacje środkowoeuropejskie kultury wysockiej. Bardzo istotne są też Jej uwagi o związkach łużycko-wysockich, w tym w kontekście metalurgii łużyckiej z okresu halszackiego D. Z 2013 roku pochodzi najnowsza praca (*Research Problems of the Lusatian Culture in the Early Iron Age in the Lublin Region in the Light of New Archaeological Findings*; **poz. 20**) poświęcona relacjom kulturowym Lubelszczyzny we wczesnej epoce żelaza. Autorka po raz kolejny zwraca uwagę na rozległe kontakty z innymi prowincjami kultury łużyckiej, kręgiem halszackim i ugrupowaniami Europy Wschodniej. Pojawiają się tutaj także liczne nowe materiały, w zestawieniach (na ilustracjach) znane z innych publikacji, ale istotne z punktu widzenia podejmowanej problematyki (dotyczy to np. zausznic gwoździowatych czy militariów o „socytyjskiej” proveniencji). W takim rozumieniu praca ma walor bardzo ważnego studium podsumowującego aktualny stan badań.

Podejmowane przez Habilitantkę studia z zakresu relacji kulturowych można uznać za wiodący problem badawczy w całej, przedstawionej do oceny, grupie zagadnień i zarazem najbardziej znaczące osiągnięcie badawcze. Chodzi tu przede wszystkim o diagnozę sieci powiązań i związków Lubelszczyzny z innymi terenami oraz ich interpretacje w szerokim, prahistorycznym rozumieniu. Studia te dotyczą zarówno przestrzeni (ościenne terytoria i zespoły kulturowe), jak i czasu (wcześniejsze i późniejsze w stosunku do kultury łużyckiej jednostki znane z Lubelszczyzny). Są one prowadzone na bazie materiałów nowo pozyskanych, ale też reinterpretowanych starszych odkryć. Na szczególne podkreślenie zasługują ustalenia dotyczące tzw. oddziaływań wschodnich, z szeroko pojmowanej strefy lasostepu ukraińskiego oraz sąsiedzkich relacji z kulturą wysocką. Z tymi zagadnieniami łączy się problem specyfiki i ewentualnej, formalnej odrębności kulturowej Lubelszczyzny w młodszej epoce brązu i wczesnej epoce żelaza. Habilitantka jest zdania, z czym należy się w pełni zgodzić, że wydzielana niegdyś grupa ulwówecka nie powinna być dziś wyróżniana, tak ze względów źródłowych, jak i metodycznych. Warto zwrócić uwagę na konsekwentnie pojawiające się w dorobku Elżbiety M. Kłosińskiej prace w językach wschodnioeuropejskich, co ze względu na samo usytuowanie Lubelszczyzny i jej prahistoryczne powiązania ma duże znaczenie merytoryczne, ale też formalne. Umożliwia bowiem szybszą komunikację i transmisję ustaleń polskiej archeologii w ukraińskich, białoruskich i rosyjskich środowiskach naukowych.

Poza wymienionymi grupami zagadnień należy wymienić dwa współautorskie artykuły: z 2007 roku, podsumowujący badania prowadzone nad epoką brązu w Instytucie Archeologii UMCS (**poz. 8**) oraz 2012 (*Obraz epoki brązu i wczesnej epoki żelaza przedstawiony przez Stefana Noska w „materiałach do badań ...” a współczesna rzeczywistość badawcza*; **poz. 18**), zawierający ocenę stanu badań nad epoką brązu na Lubelszczyźnie. Odrębnej ocenie należy też poddać **poz. 19** przedłożonych publikacji. Jest to krótkie streszczenie wystąpienia konferencyjnego pt. *Z badań nad kulturą łużycką na Lubelszczyźnie*, opublikowane w zbiorze podobnych prac z 2013 roku. Habilitantka dołożyła

do tego płytę CD z pełną, konferencyjną prezentacją w programie PowerPoint pt. „Kultura łużycka na Lubelszczyźnie” (można, nieco z przekorą, to potraktować jako substytut tradycyjnego wykładu habilitacyjnego). Jest to syntetyczne ujęcie wszystkich węzłowych problemów dotyczących kultury łużyckiej, prezentujące pełnię dokonań Habilitantki. Zapewne w jakimś stopniu oddaje ona zawartość przyszłej monografii, którą na tej podstawie można oceniać jako wartościową i długo oczekiwaną.

Z przedstawionych dotychczas uwag wynika, że dr Elżbieta Małgorzata Kłosińska nie jest (jak to często dzisiaj bywa) archeologiem bardzo wąsko wyspecjalizowanym. Reprezentuje tradycyjny model archeologa – badacza terenowego, analityka, syntetyka i popularyzatora. Chętnie podejmuje (dodajmy, że z dużym sukcesem) studia z różnych subdyscyplin (archeologia osadnictwa, archeologia funeralna) i specjalności archeologicznych (klasyczne źródłoznawstwo), wymagających zastosowania odmiennych metod badawczych i analitycznych, nawiązując tym samym do tradycyjnego, kulturowo-historycznego rozumienia przeszłości. Jest to szczególnie widoczne w ujęciach syntetycznych i syntetyzujących, gdzie często mówi się o szlakach komunikacyjnych czy obecności obcych, w stosunku do miejscowych populacji, grup ludzkich. Wszystkie podejmowane przez Habilitantkę z dużą konsekwencją i uporem studia, traktowane jako cząstkowe, mają prowadzić do głównego celu – monograficznego ujęcia dotyczącego kultury łużyckiej na Lubelszczyźnie.

Podsumowując wypada stwierdzić, że przedstawione do oceny osiągnięcie badawcze dr Elżbiety Kłosińskiej ***Stosunki kulturowe i osadnicze na Lubelszczyźnie oraz obszarach ościennych, a także podstawy bytowania i problematyka kultury duchowej mieszkańców tych terytoriów w młodszym odcinkach epoki brązu i we wczesnej epoce żelaza*** spełnia ustawowe kryteria stawiane habilitacjom. Jest w pełni autorskie i stanowi znaczący wkład w rozwoju polskiej archeologii, ze szczególnym uwzględnieniem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Dlatego wnoszę o nadanie Elżbiecie Małgorzacie Kłosińskiej stopnia doktora habilitowanego nauk humanistycznych w dyscyplinie archeologia.

Rzeszów 2014-04-10

Prof. dr hab. Sylwester Czopek

Instytut Archeologii UR